

Çağdaş Türkçe Sözdizimi Araştırmalarında Geleneksel Paradigma

Traditional Paradigm in Contemporary Turkish Syntax Research

Timur AYDIN*

*İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

ORCID: T.A. 0000-0003-1590-9914

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Timur AYDIN,
İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye
E-posta: timuraydin@gmail.com

Başvuru/Submitted: 21.02.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested:
20.04.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
23.04.2024

Kabul/Accepted: 29.04.2024

Online Yayın/Published Online: 30.05.2024

Atıf/Citation: Aydın, T. (2023). Traditional paradigm in contemporary Turkish syntax research. *Dilbilim Dergisi - Journal of Linguistics*, 41, 99-116.
<https://doi.org/10.26650/jol.2023.1440860>

öz

Çağdaş Türkçenin sözdizimi üzerine geçmişten günümüze yapılan araştırmalarda birleşik cümle bahsi tartışmalı bir konu olmuştur. Tartışma özellikle birleşik cümle kategorisine nelerin dahil edileceği sorusuyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar birleşik cümleye fiilimsilerle kurulan yapıları dahil etmekte, bazıları ise bunları kapsam dışında bırakmaktadır. Geleneksel Türkoloji literatüründe fiilimsilerin genellikle birleşik cümle kurmadığı varsayılır. Buna göre Türkçenin esas birleşik cümlesi şart cümlesidir ve Batı dillerinde yan cümlelerle ifade edilen cümleler Türkçenin zengin fiilimsi sistemiyle karşılanır. Şart cümlesi yanında iç içe ve ki'li birleşik cümlelerden söz edilebilir. Ancak bunlar ikincil, şart cümlesi birincildir. Geleneksel Türkoloji literatürünü ve eğitimini derinden etkileyen söz konusu görüşler, Çağdaş Türkçenin sözdizimi hakkında *geleneksel paradigma* adını verebileceğimiz bir entelektüel zemin oluşturmaktadır. Bu entelektüel zemin mevcut çalışma ve araştırmaların nasıl yapılacağı hakkında araştırmacılara bir fikir sunarak literatürü yönlendirmektedir. Bu çalışmada ilgili paradigmanın doğuş ve gelişimi, karşıtlık hâlinde geliştiği diğer görüş ve paradigmlar dikkate alınarak incelenmiştir. Böylece paradigmanın zemininde yatan ana fikir ve odak noktalarını daha açık şekilde gözler önüne sermek amaçlanmıştır. Ayrıca bundan sonra yapılacak araştırmalar için sözdizimi incelemeleri adına ekollere göre dörtlü bir tasnif ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türkçe, sözdizimi, birleşik cümle, fiilimsi, geleneksel paradigma

ABSTRACT

Compound sentences have been a controversial issue in research on the syntax of Modern Turkish from the past to the present. The debate arises especially with the question of what to include in the category of compound sentences. Some researchers include structures formed with infinitives, participles, and gerunds in compound sentences, whereas others exclude them from the scope. In traditional Turkology literature, the relationship between compound sentences and infinitives, participles, and gerunds is generally treated exclusively. Accordingly, the main compound sentence in Turkish is the conditional sentence, and sentences expressed with subordinate clauses in Western languages are covered by the rich infinitive, participle, and gerund system of Turkish. In addition to the conditional sentence, referential and compound sentences with ki can be used. However, these are secondary and the conditional sentence is primary. These views, which deeply affect traditional Turkish literature and

education, constitute an intellectual basis that we can call the traditional paradigm of the syntax of Contemporary Turkish. This intellectual ground guides the literature by providing researchers with an idea of how to conduct existing studies and research. In this study, the birth and development of the relevant paradigm was examined by considering the other views and paradigms with which it developed in opposition. Thus, this study aims to reveal more clearly the main ideas and focal points underlying the paradigm. In addition, a fourfold classification according to schools has been proposed for syntax analysis in future research.

Keywords: Contemporary Turkish, syntax, compound sentence, initive, participle, gerund, traditional paradigm

EXTENDED ABSTRACT

Research on the syntax of Modern Turkish has been conducted under the influence of a view that we can call the traditional paradigm. The traditional paradigm can be examined in two phases. The first one covers a period from the time when the first grammar books of Modern Turkish were written to the development of Turkology research in Turkey. The first-stage traditional paradigm does not consider compound sentences as an important issue in Contemporary Turkish. Accordingly, because the structures expressed with subordinate clauses in Indo-European languages are met by the rich verbal system of Turkish, infinitives, participles, and gerunds do not constitute auxiliary sentences in Turkish. Turkish has two types of compound sentences: primary and secondary. The first type of compound sentence is a conditional sentence. Conditional sentences have been used since the earliest stages of Turkish. The second type of compound sentences are sentences with *ki* and referential sentences. These entered Turkish with the influence of foreign languages.

Against the first phase of the traditional paradigm is a community of alternative views. These do not have the internal consistency to constitute a paradigm. Different researchers have classified compound sentences in Turkish by considering infinitives, participles, and gerunds as part of the compound sentence. It cannot be claimed that the community of alternative views rests on an argumentative basis, as in the traditional paradigm. Instead, they addressed the issue of compound sentences more than a matter of classification.

The second phase of the traditional paradigm began with a break in the Turkology literature in the 1990s. A new view claiming that the conditional suffix is not actually a verb mood suffix but a gerund suffix has brought about a re-evaluation of the compound sentence category. If the suffix that forms the conditional sentence is a gerund suffix, it is necessary to consider the conditional compound sentence as a gerund group. This break has led to the view that there are actually only simple sentences and no compound sentences in Turkish. In fact, a compound sentence cannot be mentioned in Turkish; instead, "the ways in which sentences are connected to each other" should be mentioned. The traditional paradigm, which accepts that there are three types of compound sentences in Turkish, is actually carried to its logical conclusion in the views in question. Because early stage researchers state that compound sentences in Turkish are an exception. Compound sentence types other than conditional sentences are secondary in Turkish. The syntax of Turkish corresponds to the structures expressed by subordinate

clauses in Indo-European languages with a rich verb system. Therefore, there is no direct and primary compound sentence structure in Turkish, unlike in Indo-European languages. When the conditional sentence is removed from the compound sentence category, only secondary compound sentences remain in Turkish. Instead of expressing these in the category of compound sentences, it is more reasonable to discuss the ways in which the sentences are connected to each other.

The second-generation traditional paradigm developed as a debate with the generative grammar view. Just as there is a community of alternative views against the first generation, there is a more formidable opponent against the second generation, this time based on a well-founded linguistic theory. Although the generative grammar paradigm has its roots in philosophy and linguistics, it has also influenced Turkology literature.

The reflections of the traditional paradigm, which seems to affect the way compound sentences are handled in contemporary Turkish, also show themselves in research on contemporary and historical Turkish dialects. In research conducted on the syntax of contemporary Turkish dialects, the traditional paradigm appears to be almost the same as that expressed by the first generation. Accordingly, compound sentences in contemporary dialects are secondary structures that emerged because of external influences. The same viewpoint is also found in research on historical Turkish dialects.

In this article, we attempt to reveal the emergence and development process of a paradigm regarding Turkish's syntax that has been influential for many years. The idea that the views discussed in the first and second generation traditional paradigms, which can be considered as seemingly different paradigms or ideas, are essentially the same paradigm, consisting of the same main idea and an idea expressed in the first generation, is brought to its logical conclusion in the second generation.

Giriş

Çağdaş Türkçenin sözdizimi söz konusu olduğunda alandaki araştırmaları etkileyen ve şekillendiren bir paradigmadan söz edilebilir. Çağdaş bilimsel ve akademik dünyayı, bilimin her durum ve olguyu test ederek, yanlışlayarak *ilerlediği* varsayımından ziyade *paradigmaların* akademiyi domine etme mücadelesi olarak gören anlayıştan hareketle (Kuhn, 1964), Türkçe sözdizimi çalışmalarında önemli bir yere sahip olan *geleneksel paradigmanın* doğuş ve gelişim sürecini incelemek faydalı olacaktır. İlgili paradigmanın sözdizimi araştırmalarında özellikle birleşik cümle ve fiilimsilerle ilgili bir tartışmadan doğduğunu söyleyebiliriz.

Çağdaş Türkçede birleşik cümle ile fiilimsilerin ilişkisini inceleyen zengin ve kapsamlı bir literatüre rastlanır. Birbirinden farklı, bazen örtüşen, bazen çelişen pek çok görüşü barındıran söz konusu literatür, sınıflandırılmaksızın takip edilemeyecek derecede bir genişliğe ulaşmıştır. Bu çalışmada Çağdaş Türkçede fiilimsiler ile birleşik cümle ilişkisini inceleyen literatür bağlamında *geleneksel paradigma* adını vereceğimiz bir görüşün gelişim çizgisi gösterilmeye çalışılacaktır. İlgili görüş, Türkçede başlangıçta şart cümlesi dışında birleşik cümle tiplerinin ikincil olduğu fikriyle birlikte ortaya çıkmış, zamanla Türkçede birleşik cümle olmadığı noktasına evrilmiştir. Dışarıdan bakıldığında kolayca gelişim çizgisi gözden kaçırılarak araştırmalar arasındaki mantıksal bağlantı görülemeyebilir. Dolayısıyla birleşik cümle söz konusu olduğunda Türkoloji literatüründeki *geleneksel paradigmayı* teşkil eden araştırmaları silsile hâlinde ortaya koymak ve bunların nasıl birbiriyle bir ana fikir vasıtasıyla bağlı olduğunu göstermek gerekmektedir.

1990'lı yıllarda Çağdaş Türkçenin sözdizimini de etkileyecek şekilde şart ekinin niteliği hakkında yeni bir görüş ortaya atılmıştır. Buna göre şart eki esasında kip eki olmayıp zarf-fiil ekidir. Şart ekinin niteliği hakkındaki bu fikir, şart cümlelerinin birleşik cümle teşkil etmediği fikrini de beraberinde getirir. Böylece Çağdaş Türkçede birleşik cümle olmadığı, birleşik cümle kategorisinin hatalı şekilde kurulduğu görüşü, sanki tamamen yeni bir paradigmaymışçasına ortaya çıkar. Hâlbuki ilgili görüş, Türkçede şart cümlesinin birleşik cümle kurmakla birlikte bir istisna teşkil ettiği, *ki'li* ve iç içe cümleler gibi diğer birleşik cümle tiplerinin ise ikincil olduğu şeklindeki klasik fikrin devamı niteliğindedir. Nitekim bu fikre göre Hint-Avrupa dillerindeki ilgi cümlelerini Türkçenin zengin fiilimsi sistemi karşıladığı için Türkçe basit cümlelerle birleşik cümlelerinin hemen hemen hepsinin anlatım imkânlarını ifade etmektedir. Bu ana fikrin, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan birleşik cümle reddiyesinin de temelinde yattığı dikkatli bakılırsa görülecektir.

Türkçede birleşik cümle hakkında bu görüşü kısaca kilit özellikleriyle a) Türkçenin zengin fiilimsi sistemi Hint-Avrupa dillerindeki birleşik cümlelerin mukabilidir ve b) Türkçede şart cümlesi (ve sonrasında o dahi) dışında birleşik cümleler ikincildir veya yoktur şeklinde ortaya koyabiliriz. Çağdaş Türkçenin birleşik cümle hakkındaki akademik araştırmalarında ana paradigması olan bu fikre *geleneksel paradigma* adını vermek ve iki evrede paradigmanın gelişimini izlemek mümkündür.

1. Geleneksel Paradigmanın İlk Evresi

Geleneksel Paradigmanın ilk temsilcileri arasında Deny (2012), Mansuroğlu (1955) ve Ergin (2009) yer alır. Adı geçen araştırmacılar, Türkçenin asli yardımcı cümlesinin şart cümlesi olduğunu vurgularlar. Hint-Avrupa dillerinin yardımcı cümlelerle ifade ettikleri yapıları, Türkçe zengin fiilimsi sistemiyle ortaya koyar. Ki’li ve iç içe cümleler ise Türkçenin ikincil yardımcı cümleleridir.

Deny, Türkçede bağımlı ve bağımsız olmak üzere iki ayrı cümle tipi tespit etmiştir. Ona göre Hint-Avrupa dillerinde bağımlı cümlelerin gördüğü vazifeyi Türkçede genellikle fiilimsi cümleleri görmektedir. Türkçedeki asıl bağımlı cümle şart cümlesidir ve Türkçe sözdiziminde bir istisnadır. Başlangıçta “fiilden yapıma bir ad biçimi” olan şart ekinin bu durumu, Çağataycadaki *Bu sudın keçse bolur* “Bu sudan geç(il)se olur” şeklindeki şahıssız şart çekiminde görülür (Deny, 2012, s. 730-749). Deny’nin isimlendirme farkı dışında ilk kez isimlendirdiği fikir, geleneksel paradigmanın doğuşunu temsil eder. Şart cümlesinin dahi Türkçede birleşik cümleyi ancak bir istisna olarak kurduğunu dile getiren bu fikir, Deny’den itibaren tekrar edilmiştir.

Mansuroğlu, Türkçede aslında şart cümlesi dışında yardımcı cümle olmadığını belirtmektedir. Başka dillerde yardımcı cümle ile ifade edilen şekiller, Türkçenin zengin sıfat-fiil ve zarf-fiil sistemiyle anlatılmaktadır. Bunlar, yüklem niteliği taşımamakta ve çekimli fiil sayılmamaktadır (Mansuroğlu, 1955). Mansuroğlu, Deny’nin görüşünü kısaca tekrar etmekte ve Ergin ile sistemleşecek üçlü birleşik cümle tasnifinin öncülüğünü yapmaktadır.

Ergin, Türkçenin zengin sıfat-fiil ve zarf-fiil sisteminin en geniş ve karışık ifadeleri dahi sade, bağımsız cümleler içinde toplama imkânı sağladığını belirtmektedir. Birleşik cümle yapısı, Türkçede az da olsa kullanılır. Üç tane birleşik cümle türü vardır: Şartlı birleşik cümle, “ki”li birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle. Türkçenin asli birleşik cümlesi şartlı birleşik cümledir. Başlangıçtan beri Türkçede mevcuttur. “Ki”li birleşik cümle Farsçadan dilimize geçen *ki* edatıyla ve Eski Türkçede *kim* edatıyla yapılır. İç içe birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlelerin ögesi veya ögenin unsuru durumunda bulunur (Ergin, 2009, s. 404-407).

Türkçede birleşik cümlelerin ikincil olduğu yönündeki geleneksel görüş, Türkoloji çalışmalarında Ergin’in tasnifi yoluyla (ki’li, iç içe, şartlı birleşik cümle) büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Dikkat edilirse Deny’de gördüğümüz Türkçede fiilimsilerin Hint-Avrupa dillerindeki birleşik cümleleri basit cümleyle ifade etme işlevi gösterdiği fikri söz konusu öncü üç araştırmacıda mevcuttur.

Ergin’in tasnifi Karaörs (1988, 1989, 1990), Gece (1998), Karaağaç (2017, 2019), Eker (2009), Aktan (2016), Kültürel (2018), Özkan ve Sevinçli (2019), Özkan, Toker ve Aşçı (2016), Böler (2019), Demir (2019) gibi araştırmacılar tarafından tekrar edilerek Deny’den miras alınan *zengin fiilimsi sistemi, Türkçede yalnızca birleşik cümle olarak şart cümlesinin mevcudiyeti ve diğer birleşik cümle tiplerinin ikincilliği* fikirleri yıllar boyunca Türkoloji literatüründe geleneksel paradigmanın yapıtaşları hâline gelmiştir.

Karaörs, “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü tarafından ortaya konmuş bulunan cümle tahlili metoduna sadık kalarak” yayımladığı bir dizi makalede, çeşitli cümle örneklerini sözdizimi yönünden analiz etmektedir. Onun bu makalelerde “ki’li birleşik cümle”, “şartlı birleşik cümle” ve “iç içe birleşik cümle” olmak üzere üç tip birleşik cümle türü kabul ettiği görülmektedir (Karaörs, 1988, 1989, 1990).

Gece, Türkçenin söz dizimi üzerine yaptığı bir incelemede ise isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarının “kuruluş bakımından ve unsurlar arası ilişkiler yüzünden cümleye benzediği”, ancak “mana bakımından cümle sayılmadığını” belirtmektedir (1993, s. 102). Ona göre “birleşik yapıda cümleler, iki veya daha fazla cümleden meydana gelen, tek bir cümle vurgusuna sahip, birden çok fikri toplu veya birleşik şekilde ifade eden dizimsel yapılarıdır”. Söz konusu araştırmacı dilimizde ki’li birleşik cümle, şartlı birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle olmak üzere üç tip birleşik cümle olduğunu belirtir (1998).

Karaağaç, cümleleri yapısına göre incelemenin cümleleri yüklemelerinin sayısına göre incelemekle aynı olduğunu belirtmektedir. Ona göre basit ve birleşik olmak üzere iki tip cümle vardır. Basit cümlede tek yüklem, birleşik cümlede birden çok yüklem mevcuttur. Ona göre Çağdaş Türkçede şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, ki’li birleşik cümle olmak üzere üç tip birleşik cümle mevcuttur. Şartlı birleşik cümlede bir yüklem, bir şart cümlesi ile tamamlanmaktadır. “Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez”. “Şart cümlesi genellikle ana cümle yüklemine zarfı gibidir” (Karaağaç, 2017, s. 237-243; Karaağaç, 2019, s. 512-518). Esasında bu fikirler, Deny’den kaynaklanan şart cümlesinin dahi bir istisna olduğu şeklindeki fikrin farklı şekillerde ifade edilmesinden başka bir şey değildir.

Eker, yapısına göre cümleleri “basit tümce”, “birleşik tümce (şartlı birleşik tümce, ki’li birleşik tümce)”, “sıralı ve bağlı tümce” olmak üzere üç başlıkta değerlendirmektedir. Çeşitli dillerde yardımcı cümleyle bildirilen ifadeler Türkçenin zengin sıfat-fiil, zarf-fiil karşılanmaktadır. Ancak farklı araştırmacılar bu konuyu farklı biçimlerde değerlendirmişlerdir. Hatta şart ekinin dahi bir zarf-fiil eki olduğunu, dolayısıyla Türkçede şartlı birleşik cümle olmadığını dile getirenler dahi vardır. Eker bu konudaki farklı görüşlere değinmekle birlikte fiilimsileri ve fiilimsi gruplarını içeren cümleleri birleşik cümle saymamış, şartlı cümleleri de birleşik cümle olarak ele almıştır (Eker, 2009, s. 416-420).

Aktan, birleşik cümleyi “içinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan cümle” olarak tanımlayarak “şartlı birleşik cümle”, “iç içe birleşik cümle” ve “ki’li birleşik cümle” olmak üzere üçe ayırmaktadır. Aktan’ın Türkçe dil bilgisi kitaplarında *girişik cümle* adı verilen cümle tipi hakkındaki değerlendirmeleri eleştirdiği de görülmektedir. Ona göre Batı dillerinde girişik cümlelerin birleşik cümle sayılması doğrudur, çünkü bu cümleler birden çok çekimli fiille kurulmaktadır. Ancak Türkçede bunlar çekimsiz fiillerle kuruldukları için basit cümle sayılmalıdır. Çekimsiz isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiilleri içeren cümleleri girişik cümle saymak, “Türk dil bilgisini farklı dil ailesinden olan Batı dillerinin sözdizimine göre yorumlamaya

zorlamaktır” (Aktan, 2016, s. 123-131). Aktan’ın fiilimsi içeren cümleleri *girişik cümle* terimiyle birleşik cümleye dahil edenleri eleştirir biçimi dikkat çekicidir. Nitekim söz konusu durumun Batı dillerinde birleşik cümle teşkil edeceğini, ancak Türkçede bundan söz edilemeyeceğini belirtmesi, yukarıda bahsi geçen ilk üç araştırmacının fikirlerinin farklı şekilde tekrar edilmesinden ibarettir. Deny de aynı şekilde Türkçede fiilimsilerin çoğunlukla birleşik cümle fonksiyonunu üstlendiğini söylemektedir.

Kültürel, tek bir çekimli fiille kurulan cümleleri basit cümle olarak nitelendirmektedir. Basit cümle “başka bir cümle ile bağımlı olmayan, başka bir cümlenin kendisiyle bağımlı bulunmadığı” cümledir. Birleşik cümle ise “bir ana cümle ile onun anlamını tamamlayan bir veya birkaç yardımcı cümleden oluşan cümledir”. Ki’li birleşik cümle, şartlı birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle olmak üzere üç tip birleşik cümle vardır. Kültürel ki’li birleşik cümlede cümlelerin bağlanma şekillerini detaylı olarak incelemiştir. Ayrıca bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış bağlı cümle olmak üzere başka bir cümle türünden de bahsetmektedir (Kültürel, 2018, s. 34-44).

Özkan ve Sevinçli, “içinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan cümlelere” birleşik cümle demektedir. Onlara göre “içinde birden çok yargı bulunan cümle” birleşik cümledir. Bunlar arasında “şartlı birleşik cümle”, “iç içe birleşik cümle”, “ki’li birleşik cümle” ve “girişik cümle” sayılmaktadır. Her ne kadar girişik cümle, birleşik cümle türleri arasında gösterilse de araştırmacılar, girişik cümle başlığında fiilimsilerle kurulan yan cümlelerin yargı ifade etmemelerinden ötürü girişik cümlelerin arasında basit cümle olduğunu belirtmektedirler (Özkan & Sevinçli, 2019, s. 197-223).

Özkan, Toker ve Aşçı, bazı araştırmacıların içinde fiilimsi grupları bulunan cümleleri birleşik cümle saydıklarını söylemekte, ancak bunların yargı bildirmediği için belirtme grupları içinde yer aldıklarını, dolayısıyla içinde fiilimsileri veya fiilimsi gruplarını barındıran cümlelerin birleşik cümle kabul edilmemesi gerektiğini belirtmektedirler. Onlara göre bu yanı sıra yol açan sebepler arasında Fransızcadaki gramer kalıplarının olduğu gibi örnek alınması ve üretici-dönüşümlü dil bilgisi yöntemi gibi bazı yöntemlerin olduğu gibi Türkçeye uygulanması sayılabilir. Üretici-dönüşümlü dil bilgisi yöntemine göre fiilimsi içeren cümleler derin yapıda birden çok yargı içermektedir, bu yüzden bunlar girişik cümle veya birleşik cümle sayılmalıdır diyenler yanılmaktadırlar. Çünkü “Güzel kız geldi.” gibi bir cümle bile derin yapıda “Kız güzeldir.” ve “Kız geldi.” şeklinde iki cümleden oluşmaktadır. Dolayısıyla söz dizimi incelemelerinde yüzey yapıya bakılmalıdır. Özkan, Toker ve Aşçı bu değerlendirmeye binaen yapılarına göre basit, birleşik (şartlı birleşik, iç içe birleşik, ki’li birleşik cümle) ve sıralı (bağımlı sıralı, bağımsız sıralı cümle) cümlelerden bahsetmektedirler (Özkan, Toker & Aşçı, 2016, s. 126-141).

Böler, birleşik cümle hakkında yapılmış tespitlere değindikten sonra “cümle yapısı bakımından *basit, birleşik, sıralı* gibi gelenekselleşmiş kabuller yanında bu kabullere yapılan

ve gittikçe de revaç bulan itirazlar söz konusudur” diyerek söz dizimi araştırmalarında eğilimin artık karmaşık birleşik cümle tasniflerinden yana olmadığını belirtmektedir. Buna rağmen Böler, kendi değerlendirmesinin çağdaştan ziyade geleneksele göre olacağını söylemektedir. Ona göre yapısına göre cümleler basit, birleşik, sıralı ve eksilteli (kesik) cümle olmak üzere dört başlıkta değerlendirilmelidir. Fiilimsiler kip ve şahıs ifadesi taşımadıkları için fiilimsi veya fiilimsi grupları bulunan cümleleri basit cümle saymak gerekir. Nitekim birleşik cümle, “içinde iki ya da ikiden fazla yüklem yer alan cümle” olarak tanımlanmaktadır. Bunlar arasında şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, bağlı birleşik cümle, ara cümleli birleşik cümle, karmaşık birleşik cümle sayılmaktadır. Böler, istek kipi ve istek kipinin hikâye birleşik çekimiyle de şartlı birleşik cümle kurulabileceğini belirtmektedir. Değişik kaynaklarda ki’li birleşik cümle adıyla verilen cümle, bağlı birleşik cümle olarak değerlendirilebilir. Zira bağlı birleşik cümleler “çeşitli anlam ilişkilerine sahip iki veya daha fazla basit ya da birleşik cümlelerin birtakım bağlaçlarla birbirine bağlanması biçiminde” oluşmaktadır. Karmaşık birleşik cümle “bünyesinde birden çok birleşik ya da sıralı cümle yer alan cümleler için kullanılan bir terimdir”. Sıralı cümleler ise “birtakım anlam ilişkileri içindeki birden fazla cümlelerin virgül veya noktalı virgül ile birbirine bağlanması biçiminde” oluşmaktadır (Böler, 2019, s. 206-243). Böler’in tasnifi, diğerlerinden farklı olmakla birlikte, ana fikri sürdürmekte, fiilimsilerin basit cümle kurduğunu aynı gerekçelerle tekrar etmektedir.

Demir, fiilimsi içeren cümleleri basit cümle sayarak birleşik cümle olarak şartlı birleşik cümle, ki’li birleşik cümle ve iç içe birleşik cümleden bahsetmektedir. Ona göre birleşik cümle “yapısında isim veya fiil cinsinden birden fazla yüklem bulunan cümleler”dir. Ona göre basit cümle ile birleşik cümleyi birbirinden ayırmamızı sağlayan en önemli ölçü, yüklemidir. Tek yüklem taşıyan cümle basit, birden çok yüklem taşıyan cümle birleşiktir (Demir, 2019, s. 72-81).

Birinci Kuşak Geleneksel Görüşün ayırt edici özellikleri arasında a) isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin Türkçenin zengin fiilimsi sistemini oluşturduğu, b) bu zengin fiilimsi sisteminin Hint-Avrupa dillerindeki yan cümleleri veya ilgi cümlelerini Türkçede basit cümle formunda karşıladığı, c) Türkçede asli birleşik cümlelerin şart cümlesi, ç) hatta asli birleşik cümle olarak şart cümlesinin dahi bir istisna olduğu, d) Ergin’in tasnifinden hareketle *ki’li*, *iç içe* ve *şartlı* olmak üzere üç tip birleşik cümleden bahsetmek gerektiği sayılabilir.

2. Geleneksel Paradigmanın İlk Evresine Karşı Alternatif Görüşler

Çağdaş Türkçede birleşik cümlelerin ne olduğu ve nasıl incelenmesi gerektiğini belli bir düşünsel temele göre ortaya koyan geleneksel paradigmanın ilk evresi karşısında paradigma denemeyecek bir dağınıklık gösteren alternatif görüşler topluluğu yer alır. Söz konusu görüşlerin geleneksel paradigma karşısında konumlandırılmak gerekmektedir. Zira bu görüşlerin üzerinde yükseldiği zeminde ortaklaşan bazı hususiyetler geleneksel paradigma ile karşıtlık içermektedir. Kabaca bu karşıt zeminin Türkçedeki zengin fiilimsi sisteminin Hint-Avrupa dillerindeki ilgi cümlelerini kapsadığı kabulünün reddi üzerine kurulduğunu ifade edebiliriz.

Alternatif görüşler topluluğu, birleşik cümleyi geleneksel paradigmanda olduğu gibi düşünsel bir temele dayandırma ihtiyacı duymaksızın tasnif meselesi olarak ele alır. Söz konusu tasnifler birbirlerinden son derece farklılaşabilmektedir. Örneğin Banguoğlu (1974, 1979), Çağdaş Türkçede ondan fazla birleşik cümle türü tespit ederken, Göğüş (1968) yıllar boyu fiilimsilerin birleşik cümle içinde özel bir konum arz ettiğini sembolize eden *girişik cümle* terimini kullanarak bir sınıflandırma yapar. Alternatif görüşler topluluğu içinde Banguoğlu ve Göğüş'ten sonra kendine özgü bir sınıflandırma öneren üçüncü önemli isim Ediskun'dur. Ona göre *basit cümle* "içinde bir tek bağımsız yargı bulunan cümledir", *bileşik cümle* "içinde bir tek temel yargıyla yeteri kadar yan yargı bulunan bir cümledir". Bileşik cümle kategorisinde ayrıca *girişik cümle* ve *şart bileşik cümlesi* yer alır. Girişik cümle "yan cümlecığı temel ya da başka bir yan cümlecığın öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci, zarf tümleci, edat tümleci ya da bu cümleciklerin öğelerinin niteleyeni, belirteni olan bir bileşik cümledir" (Ediskun, 2017, s. 379-389).

Alternatif görüşler topluluğunu söz konusu kurucu üç isimden sonra devam ettiren araştırmacılar arasında Bozkurt (2017), Hengirmen (2015), Erkul (2007), Aydın (2005), Delice (2012a, b), Erdoğan (2014, 2015), Tosun ve Koç (2014), Özel (2018), Oturakçı-Orbay (2020) sayılabilir.

3. Geleneksel Paradigmanın İkinci Evresi

Geleneksel paradigmada, 1990'lı yıllardan itibaren bir kırılma yaşanmıştır. Gülsevin'in (1990) -sA ekinin bir zarf-fiil eki olduğunu iddia etmesiyle, önceleri Türkçenin tek asli birleşik cümlesi sayılan "şartlı birleşik cümle"nin bir zarf-fiil grubu olarak ele alınması söz konusu olmuştur. Nitekim Karahan, Gülsevin'in iddiasını mantıksal sonucuna götürerek neden şart cümlesinin birleşik cümle kurmadığını detaylı olarak incelemiştir (1994b). Başlangıçta Türkçede yapı bakımından basit, birleşik, bağlı ve şartlı olmak üzere dört tip cümle olduğunu iddia eden Karahan (1995, s. 61-67), sonra Türkçede yapı bakımından yalnızca basit cümlelerin var olduğunu, dolayısıyla birleşik cümle yerine "cümlelerin birbirine bağlanma yollarından" söz etmiştir (2012, s. 84-95). Ona göre üretici-dönüşümlü dilbilgisi anlayışının yüzey ve derin yapı kavramları kabul edilebilir olmakla birlikte, cümle çözümlemelerinde yüzey yapı esas alınmalıdır (1994a).

Yapı bakımından Türkçede tek tip cümle olduğu fikri, fiilimsilerin birleşik cümle sayılmaması gerektiği etrafında şekillenen bir dizi makaleyle geliştirilmiştir. Bu akımı takip edenler arasında Zülfikar (1995), Korkmaz (1996, 1997), Savran (1999), Turan (1999), Karahan (2000), Üstünova (2002), İlhan (2009) vardır.

Zülfikar, çeşitli araştırmacıların "girişik cümle" hakkındaki görüşlerini özetledikten sonra fiilimsilerin "birer cümle (cümle) olarak değerlendirilmesi ve bir birleşik cümle türü olarak gösterilmesi"nin Türkçenin yapısına aykırı olduğunu belirtmektedir. "Yüklem olmayan, çekimli fiil tanımına uymayan, yargı bildirmeyen bu biçimlerin bir birleşik cümlelerin yan cümlesi olması" mümkün değildir. Fiilimsiler artık fiillikten çıkmış, basit cümlelerin tamamlayıcıları, niteleyicileri

olmuştur. Mesela cümlede bir sıfat-fiil grubunu yan cümle saymak, sıfat tamlamasının iki ögesinden birini diğerinden ayırmaya benzemektedir. “Kirişin arasına iyice saklanan sivrisinek” ile “inatçı sivri sinek” arasında gramer bakımından bir fark yoktur. Zülfikar’a göre fiilimsili cümleleri “girişik cümle” sayanlar, Batı dillerinin gramerlerini örnek aldıkları için böyle bir hataya düşmüşlerdir (Zülfikar, 1995).

Korkmaz, “Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar” adlı makalesinde başka konularla birlikte girişik cümle meselesine de değinmektedir. Türkçede yapıları bakımından cümlelerin basit ve birleşik olmak üzere ikiye ayrıldığını belirten yazar, girişik veya karmaşık cümleden bahseden araştırmacıların Batı gramerlerinin kalıplarına uyarak Türkçenin özelliklerini göz ardı ettiklerini söylemektedir. Batı dillerinde ana cümle ile yardımcı cümlenin ilgi zamiri ile birbirine bağlandığı yapılar vardır, ancak Türkçede durum böyle değildir. Nitekim “dün aldığımız kitaplar” tamlamasında “dün aldığımız” sıfat-fiil grubu, kitapları niteleyen bir sıfattan ibarettir. Ayrıca -dXk sıfat-fiilinden sonra -XmXz iyelik ekinin gelmesi, “onun artık yargı bildiren bir fiil değil, sıfat gibi kullanılan bir isim şekli olduğunu göstermektedir”. Bunları derin yapıyı dikkate alarak girişik birleşik cümleye delil sayanlar ise “bütün dilleri aynı kalıba sokma” hatasına düşmektedirler. Üretici-dönüşümlü dil bilgisi anlayışına göre bütün diller derin yapıda ortaklaştığı için bu meselede derin yapıyı ölçü almak, bütün dilleri bir kefeye koymak anlamına gelecektir. Dolayısıyla bir dildeki gramer şekilleri incelenirken derin yapıya değil, yüzey yapıya dikkat edilmelidir (Korkmaz, 1996, 1997).

Savran, birleşik cümle hakkında değişik araştırmacıların görüşlerine değindikten sonra fiilimsili cümlelerin durumunu bu konudaki lehte ve aleyhteki iddiaları dikkate alarak değerlendirmektedir. Fiilimsili cümlelerin yan cümle olduğunu kabul eden araştırmacılar arasında ciddi fikir ayrılıkları vardır. Bazıları fiilimsili cümlelerin yalnızca isim tamlamasında tamlayan ve kelime gruplarında grubun son kelimesi olmak kaydıyla yan cümle olabildiğini söylemekte, bazıları ise her koşulda fiilimsilerin birleşik cümle kurduğunu iddia etmektedir. Hatta *içecek*, *yiyecek*, *giyecek* gibi kalıplaşmış sıfat-fiil eklerinin dahi birleşik cümle oluşturduğunu düşünenler vardır. Fiilimsili cümleleri basit cümle kabul eden araştırmacıların da tutarsızlığa düştüğü görülmektedir. Bu araştırmacılar, kelime gruplarından söz ederken fiilimsi gruplarında fiilimsilerin yüklem görevinde olduğunu belirtmekte, ancak cümle yapısı konusunu incelerken fiilimsili cümlelerin yargı bildirmedikleri için yüklem sayılamayacaklarını söylemektedirler. Savran, sonuç olarak fiilimsili cümleleri tam bir yargı taşımadıkları için basit cümle saymakta, “girişik birleşik cümle”den bahsedenler arasındaki fikir ayrılıklarının onların iddialarını zayıflattığını öne sürmekte, fiilimsili cümlelerin basit cümle içinde ayrı bir alt başlıkta ele alınması gerektiğini dile getirmekte ve kelime gruplarından söz edilirken fiilimsi gruplarının bir yargı taşıdığı intibası uyandırılmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Savran, 1999).

Turan, birleşik cümle hakkında yapılan araştırmaları değerlendirmiş, bu konudaki farklı fikirleri yedi başlık altında toplamıştır: 1) Bazı araştırmacılar, fiilimsili cümleleri birleşik cümle saymaktadırlar. 2) Bazıları ise fiilimsili cümlelerin basit cümle olduğunu düşünmektedirler.

3) Birtakım araştırmacılar şartlı, ki’li ve ara bağlaçlı cümleleri (iç içe birleşik cümle) birleşik cümle kabul etmektedirler. 4) Sıralı cümleleri birleşik cümle sayanlar da vardır. 5) Bazıları yalnızca şartlı, ki’li ve iç içe cümleleri birleşik cümle sayarken, 6) bazıları da şartlı ve içe içe cümleler dışında birleşik cümle kabul etmemektedirler. 7) Son olarak fiilimsili cümleler dışında birleşik cümle olmadığını düşünenler de vardır. Turan’a göre “fiilimsiler, cümleye esas teşkil eden yüklemine ne yapısına ne de yargısına sahiptir”, dolayısıyla birleşik cümle oluşturamazlar. Şart eki -sA, eğer şart bildiriyorsa zarf-fiil eki olduğu için birleşik cümle yapmaz. Birbirine bağlama edatlarıyla veya virgül, noktalı virgül ile bağlanan cümleler de birleşik cümle sayılmaz. Nasıl virgülle, noktalı virgülle birbirine bağlanan cümleler nasıl müstakil cümleler sayılıyorsa, bağlama edatlarıyla birbirine bağlanan cümleler de müstakil cümle kabul edilmelidir. Turan, Türkçede yapı bakımından cümlelerin tasnifine gerek olmadığını, çünkü Türkçede tek bir cümle yapısının bulunduğunu düşünmektedir. Bu yüzden birleşik ve basit cümle gibi adlandırmalar hatalıdır (Turan, 1999).

Karahan, “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine” adlı makalesinde “yargı” kavramı üzerinde durmakta, yargının “vurgu veya ekle sağlanan bir bitmişlik ifadesi” olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan bazı gramer kitaplarında fiilimsilerin “yan yargılı”, “yarım yargılı” gibi ifadelerle anılması hatalıdır. Çünkü “yargı ve yargısızlığın, yani bitmişlik ve bitmemişliğin yanı, yarımı olamaz”. Esasında “cümle kavramı, basit cümle kavramına denktir, eşittir”. Bu yüzden yapı bakımından cümle tasniflerinin hatalı olduğunu iddia eden Karahan’a göre cümle ve cümleler topluluğundan bahsetmek mümkünken; birleşik cümle, girişik cümle, basit cümle gibi tariflerden kaçınmak gerekmektedir. Fiilimsilerle kurulan cümleleri birleşik cümle saymanın hatalı olması gibi, şartlı birleşik cümleden bahsetmek de yanlıştır. Fiilimsilerle kurulan cümlelerde fiilimsi grupları cümlelerin tamamlayıcısı oldukları için cümle yapısını etkilemezler. -sA ekli bir kelime veya kelime grubu da yüklemi şart, zaman, sebep ifade ederek tamamlar, bunlarda bitmişlik anlamı yoktur. Zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim-fiilli cümleleri birleşik cümle saymayan bir yaklaşımın -sA ekli kelime ve kelime gruplarını içeren cümleleri de birleşik cümle saymaması gerekir. Çünkü bunların tamamı yargı bildirmemektedir. Ayrıca geleneksel söz dizimi anlayışına göre iç içe birleşik cümle sayılan Ayşe “Okula gideceğim.” dedi cümlesi, esasında bir birleşik cümle değildir. Çünkü burada iç cümle sayılan “Okula gideceğim.” isim değeri taşımaktadır. Tıpkı *Düşman şehre yaklaşıyor haberi* isim tamlamasında *Düşman şehre yaklaşıyor* cümlesinin isim unsuru olması gibi, iç cümle sanılan ifadeler de cümle içinde isim unsuru olarak görev yapmaktadır. Dolayısıyla iç içe birleşik cümle sayılan yapı, aslında basit cümle, yani cümledir. Yapı bakımından cümle tasniflerini reddeden Karahan’a göre cümle ve cümleler topluluğundan bahsetmek gerekmektedir. *Ayşe çok çalıştı ve sınıfını geçti, Ayşe öyle çalıştı ki sınıfını geçti, Ayşe çalışmış, sınıfını geçmişti* gibi örnekler, “basit cümle”lerden oluşan cümleler topluluklarıdır. Aralarındaki bağlantı yalnızca anlamla değil, gramatik unsurlarla da kurulduğu için bu tip cümleler hem söz diziminin hem de metin dil biliminin araştırma alanına girmektedir. “Ayşe çalıştı, sınıfını geçti.” örneğinde ise cümleler arasında anlam bağlantısı vardır,

ancak gramatikal unsurlar bağlantı sağlamamıştır. Dolayısıyla bunun gibi cümle toplulukları söz diziminin değil, metin dil biliminin araştırma alanına girmektedir (Karahan, 2000).

Üstünova (2002), *Türkçede Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri* adlı eserinde “cümlelerin yapılarına göre incelenmelerine gerek olmadığını”, önemli olanın cümlede görev almış birimlerin yüklemle girdikleri biçim ve anlam ilişkilerinin incelenmesi olduğunu iddia etmektedir. Nitekim yazar, “cümle” ve “cümleden büyük birlik” terimlerini kullanmakta, cümlelerin bir araya gelerek cümleden büyük birlikler oluşturduğunu, bunların incelenmesinin dil bilgisi araştırmaları için bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır (s. I, 13). Yazar, dil bilgisi kitaplarında *cümlemsi*, *cümlecik*, *yan yargı*, *yan cümle*, *yan önerme* gibi adlarla anılan fiilimsi veya fiilimsi gruplarına “eylemlilik, ortaç ve ulaç öbeği” demenin daha doğru olduğunu belirtmektedir. Çünkü bunların kullanım açısından bir isimden, sıfattan, zarftan farkı yoktur. Ayrıca çalışmada derin yapı kavramının değerlendirilmesindeki hatalardan bahsedilmekte, örneğin “Örülmemiş duvarda doğmamış oğlan oturur, ekilmemiş tarlayı yolma diye bağırır.” bilmesinin derin yapıda [1. Duvar örülmemiş, 2. Oğlan doğmamış, 3. Oğlan duvarda oturur, 4. Tarla ekilmemiş, 5. Tarlayı yolma, 6. Oğlan bağırır.] şeklinde altı yargı içerdiği yanlısına düşülmemesi gerektiğinin altı çizilmektedir. “Önemli olan bunların yüzey yapıda üstlendikleri işlevlerdir.” Zira *örülmemiş (duvar)*, *doğmamış (çocuk)*, *ekilmemiş (tarla)* kelimeleri sıfat görevini üstlenmiş, artık yargı bildirme işlevlerini yitirmiştir. Dil birimlerinin anlam ve biçim ilişkisi birlikte ele alındığında cümleleri yapılarına göre basit, birleşik, kaynaşık, girişik gibi sınıflandırmalara tabi tutmaya ihtiyaç kalmamaktadır (s. 54-63).

İlhan, şart ekinin esasında bir zarf-fiil eki olduğunu literatüre başvurarak vurgulamaktadır. -sA eki bir zarf-fiil ekiyse bu durumda bu ekle kurulan birlikler bir cümle olarak değerlendirilmemeli, “cümledeki fonksiyonu itibarıyla zarf/zarf grubu olarak kabul edilmelidir. Cümle ögesi olarak da zarf tümleci görevinde olduğu unutulmamalıdır.” Ayrıca cümle çözümlemelerinde -sA ekli birlikler zarf-fiil grubu olarak ele alınmalıdır (İlhan, 2009).

Geleneksel paradigmanın ilk temsilcileri ve onların takipçileri, birleşik cümle üzerine derin bir sorgulamada bulunmamışlar, durumu yalnızca bir tasnif meselesi olarak görmüşlerdir. Ancak 1990’lı yıllardan itibaren bu konuda fikir öne sürenler, üretici-dönüşümlü dil bilgisi anlayışıyla bir tartışma hâlinde konuyu ele aldıkları için özellikle fiilimsiler ve birleşik cümle problemini detaylı olarak ele almışlardır. Bu araştırmacıların hepsi birbiriyle tutarlı görüşler ortaya koymamakla birlikte, fiilimsilerin birleşik cümle sayılmaması gerektiği hakkında hepsi uzlaşmaktadır.

Geleneksel paradigmanın ikinci evresi, esasında Türkçede birleşik cümlenin bir istisna olduğu şeklinde ilk evrede rastlanan fikrin mantıksal sonucuna ulaştırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan Türkçede birleşik cümle olmadığını varsayan ekolü Deny, Mansuroğlu ve Ergin’in başlattığı geleneksel paradigmanın devamı saymak gerekir. Ayrıca ikinci evreyi üretici-dönüşümlü gramer anlayışıyla Türkçe sözdizimi inceleyen araştırmacıların fikirlerinin de yoğun şekilde etkilediğini belirtmek gerekir. Üretici-dönüşümlü sözdizimi incelemeleriyle

tartışma hâlinde ortaya çıkan ikinci evre geleneksel paradigma, ilk evreye göre daha zengin bir kuramsal altyapı barındırmaktadır.

4. Geleneksel Paradigmanın İkinci Evresine Karşı Üretici-Dönüşümlü Paradigma

Geleneksel paradigmanın ilk evresi belli düşünsel temellere dayanmakla birlikte, üstünde yükseldiği entelektüel zemini argümanlarla destekleme konusunda ikinci evreye göre zayıftır. Bunun ana sebebi geleneksel paradigmanın ikinci evresinin fiilimsilerin birleşik cümleyle ilişkisiyle ilgili oldukça derinlikli ve yeni bir düşünsel zeminden hareket eden *üretici-dönüşümlü paradigmayla* rekabet içinde gelişmiş olmasıdır.

Üretici-dönüşümlü paradigmayı savunan araştırmacılar, Chomsky'nin dilbilimsel kuramından hareketle Türkçe sözdizimi çalışmalarına yeni bir boyut getirmişlerdir. Ancak bu paradigma içinde kalan araştırmacıların önemli bir çoğunluğunun geliştirdikleri alternatif çözümleme yöntemini gerekçelendirmeksizin öylece kabul ettikleri görülmektedir. Underhill (1972), Dede (1978), Knecht (1979), Koç (1979), Erdal (1981), Erguvanlı-Taylan (1993, 1994, 1998), Erkman-Akerson (1994), Kural (1994), Ozil (1994), Özsoy (1994), Kornfilt (1997), Özsoy ve Taylan (1998) gibi araştırmacılar yaptıkları araştırmalarda Çağdaş Türkçede birleşik cümlenin ne olduğunu belirleyen bir tartışma olarak fiilimsilerin durumu hakkında argümantatif bir noktadan hareket etmeyip yalnızca fiilimsilerin birleşik cümle kurduğunu baştan kabul ederler.

Üretici-dönüşümlü gramer görüşünün birleşik cümle kabulünü detaylı şekilde tartışan ve değerlendiren çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bunlar arasında henüz erken bir tarihte Göknel (1976) dikkat çekmekte, onu esasında yukarıda sözü geçen araştırmacıların çalışmalarına benzer bir çalışma yapan, ancak kısmen de olsa bir gerekçelendirmeye başvuran Ardalı (1981) takip etmektedir. Erkman-Akerson'un (1998) araştırması konuyu pek çok argümanla gerekçelendiren ilk çalışmalardan biridir. Sebzecioğlu (2004) ve Karabulut (2009) meseleyi geleneksel görüşün hemen hemen bütün argümanlarına cevap veren kapsamlı araştırmalarıyla ele almışlardır. Aygen (2007) geleneksel anlayışla derin yapıdan yüzey yapıya çıkarkan gerçekleşen dönüşümlerin tam olarak tespit edilemeyeceğini vurgulamakta, Demirci (2010) ve Kara (2012) ise önceki çalışmalarda ortaya konan gerekçelendirmeleri özetlemektedirler. Bu bakımdan geleneksel görüş karşısında, üretici-dönüşümlü gramer görüşünün hâlen yeterince çalışılmadığı söylenebilir. En azından meseleyi gerekçelendirerek ve argümanları tartışarak ele alan çalışmaların hâlen emekleme aşamasında olduğu gözlenmektedir.

5. Çağdaş ve Tarihî Lehçelerle İlgili Çalışmalarda Geleneksel Paradigma

Türkçede birleşik cümlenin ancak şart cümlesinde görüldüğü, *ki'li* ve *iç içe* cümlelerin ikincil birleşik cümle tipleri olduğu yönündeki ilk evre geleneksel paradigmayı tarihi ve çağdaş lehçelerle ilgili araştırmalarda da bulmak mümkündür.

Kordabayev (1964) Kazakçada cümleleri birbirine bağlamada asıl unsurun fiilimsiler ve şart eki olduğunu dile getirmekte, bağlaçların Türkçeye yabancı diller tesiriyle girdiğini vurgulamaktadır. Onun görüşü, birleşik cümleyi dış bir tesir sayan geleneksel görüşün ilk kuşağının temsilcilerine yaklaşmaktadır. Demesinova (1974), benzer şekilde Türkçenin en eski ve en temel yapısının bağlaçsız birleşik cümle olduğunu dile getirmiş, bağlaçların Türk dillerinde yaygınlaşmasını Rusçanın tesirine bağlamıştır. Abdullayev'e (1996) göre, özellikle Rus ve Azeri Türkologlar, mantık ile dil bilgisinin araştırma alanlarını birbirine karıştırmak ve zahiri alametleri yanlış yorumlamaktan dolayı fiilimsili cümleleri, birleşik cümle saymaktadır. Oysa bitmişlik ifadesi taşımayan fiilimsiler, müstakil cümle teşkil etmez.

Cemiloğlu (2001), Dede Korkut Hikâyeleri üzerine yaptığı çalışmada, geleneksel görüşün ikinci kuşak temsilcileri gibi fiilimsi cümleleriyle birlikte şart ve iç içe cümleyi dahi basit cümle saymaktadır. Özkan ve Musa (2004), Türkçenin fiilimsilerle kurduğu zengin anlatımın özellikle Rusça tesiriyle çeşitli Türk dillerinde bağlaç yapılarına yerine bıraktığını tespit etmişlerdir. Geleneksel görüşe yaklaşan bu araştırmalardaki ortak bir argüman şudur: Fiilimsiler basit cümle kurar. Fiilimsilerin sağladığı anlatım zenginliğini bağlaçlarla kurma eğilimi, yabancı dillerin tesiriyle ortaya çıkar. Örneğin Gagavuzcadaki *Etişyrys o evä, näändä benim ikinji kardaşım yaşıyer*. “Varırsız o eve, nerede benim ikinci kardeşim oturuyor.” cümlesi, fiilimsi yerine bağlaç tercih eden yabancı dil mantığını gösterir.

Sonuç

Çağdaş Türkçenin sözdizimiyle ilgili önemli bir meseleyi çözüme kavuşturduğunu iddia eden geleneksel paradigma Deny, Mansuroğlu ve Ergin ile başlayarak Türkiye'deki Türkoloji literatürünü büyük ölçüde etkilemiştir. Çağdaş Türkçede birleşik cümlelerin ancak şart cümlesinde görüldüğü, onun dahi bir istisna olduğu fikrinden hareketle gelişen geleneksel paradigma, 1990'lı yıllarda yaşanan bir kırılmayla farklı bir yöne evrilmiştir.

1990'lı yıllarda yaşanan kırılma, şart ekinin zarf-fiil eki olarak değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Şart ekinin kip eki olmaması, şart ekinin kurduğu varsayılan birleşik cümle tipinin de reddini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Çağdaş Türkçede birleşik cümle kategorisinin mevcut olmadığı iddiası, ilk evre geleneksel paradigmadaki yer alan *şart cümlesinin dahi istisna bir birleşik cümle olduğu fikrinin* mantıksal sonucuna vardırıılmasından ibarettir. *Ki'li* ve *iç içe* cümlelerin birleşik cümle sayılmasının ilk evre geleneksel paradigmadaki dahi ikircikli bir tavır yarattığı aşikârdır. Nitekim bunları öncü araştırmacılar ikincil birleşik cümle tipleri olarak değerlendirmektedir. Türkçenin asli sözdizimi yapısında mevcut olmayan ve yabancı dil etkisiyle oluşmuş *ki'li* ve *iç içe* birleşik cümle tiplerinin geleneksel paradigmanın ikinci evresinde kolaylıkla ortadan kalkması da beklenilir bir gelişmedir.

Çağdaş Türkçenin gramer konularıyla ilgili görüşler, araştırmacı kuşakları arasında bir silsile olarak incelendiğinde meydana çıkan fikirlerin arkeolojisini tespit etmek zor değildir. Böyle bir düşünsel arkeoloji çalışmasını ortaya koymaya uğraşan bu makalede, ilgili fikirler bütünü *geleneksel paradigma* olarak adlandırılmaya ve araştırmacıları bu bakış açısından meseleye eğilmeye çağırmaya çabalanmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça / References

- Abdullayev, E. Z. (1996). *Türk Dillerinin Tarihsel Gelişme Sorunları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktan, B. (1981). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Ardalı, R. (1981). Çağdaş Dilbilim Açısından Ortaçlar. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 17-25.
- Aydın, İ. (2007). Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri, *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, 26, 29-55.
- Aygen, N. G. (2007). Syntax and Semantics of Genitive Subject-Case in Turkic. *California Linguistic Notes*, XXXII (2), 1-39.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Banguoğlu, T. (1979). *Ana Hatlarıyla Türk Grameri*. İstanbul: Dergâh Yayınları,
- Böler, T. (2019). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Cemiloğlu, İ. (2018). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerine Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dede, M. (1978). Why Should Turkish Relativization Distinguish Between Subject and Non-Subject Head Nouns? *Proceedings of the 4th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics*, 1978, 67-77.
- Delice, H. İ. (2012a). Cümle Nasıl Tanımlanmalıdır? *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 37-40.
- Delice, H. İ. (2012b). Yapı Açısından Cümle Sorunu. *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 871-876.
- Demesinova, N. H. (1974). *Razvitiye Sintaksisa Sovremennogo Kazahskogo Yazıka (Çağdaş Kazak Dili Sentaksının Gelişmesi)*. Almatı.
- Demir, N. (2010). *Türkçe Cümle Bilgisi*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Demirci, K. (2010). Derin Yapı ve Yüzey Yapı Kavramlarından Ne Anlıyoruz? *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5 (4), 291-304.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. çev. A. U. Elöve, haz. A. Benzer, İstanbul: Kocabalı Yayınları.
- Ediskun, H. (2017). *Yeni Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdal, M. (1981). Turkish Participles and the Absence of Reference. *Studies Presented to H. J. Polotsky* içinde, 21-49, ed. D. W. Young. Mass.: Beacon Hill.
- Erdoğan, Ö. (2014). “Temel Cümle” Terimi Üzerine. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38 (2), 123-136.

- Erdoğan, Ö. (2015). Yan Cümlelerin Dilbilgisel Anlamalı Sözcük Değerinde Kullanımı. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39(2), 245-264.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Erguvanlı-Taylan, E. (1993). Türkçe’de -DIK Ekinin Yantümcelerdeki İşlevi Üzerine. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 4, 161-171.
- Erguvanlı-Taylan, E. (1994). Yantümcelerde Tamlayan Ekinin İşlevi Üzerine. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 5, 31-41.
- Erguvanlı-Taylan, E. (1998). Türkçede Tümce Yapısına Sahip Tümleş Yantümceleri. *Doğan Aksan Armağanı* içinde, 155-164. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erkman-Akerson, F. (1994). Ad Tümcesindeki Yalın Tümlecini Yönetici Ad Olma Koşulları. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 5, 62-79.
- Erkul, R. (2007). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gece, M. K. (1993). Türkçe Sözdiziminin Temel Mantığı. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 97-104.
- Gece, M. K. (1998). Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle. *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi*, 562, 332-339.
- Göğüş, B. (1968). Türkçede Cümlesilerin Kuruluşu ve Temel Cümlecige Bağlanma Şekilleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 89-142.
- Göknel, Y. (1976). Üretici Dönüşümlü Dil Bilgisi ve Türkçe Söz Dizimi. *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi*, 33(295), 263-270.
- Gülsevin, G. (1990). Türkçede Şart Gerundiumu Üzerine. *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi*, 467, 276-279.
- Hengirmen, M. (2015). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İlhan, N. (2009). Birleşik Cümle Kuruluşunda Şart Cümlesi ya da Zarf Grubu. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, Bildiriler, Türkçenin Söz Dizimi (27-28 Ağustos 2007)* içinde, 253-260, ed. Hayati Develi. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Kara, S. (2012). Girişik Cümle Problemi Üzerine Bir İnceleme, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(2), 643-648.
- Karaağaç, G. (2017). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2019). *Türkçenin Dil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karabulut, F. (2009). Ad Öbeği Taşınımı ve Boşluk Kuramı Bağlamında Fiilimsili Yapıların Adlandırılması ve Sınıflandırılması Meselesi. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi (UTEK) 27-28 Ağustos 2007* içinde, 261-299. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Karahan, L. (1994). Türkçede Birleşik Cümle Problemi. *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi*, 505, 19-23.
- Karahan, L. (1994). -sa/-se Eki Hakkında. *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi*, 516, 471-474.
- Karahan, L. (2000). Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine, *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi*, 583, 16-23.
- Karaörs, M. (1988). Türk Dil Bilgisi Cümle Tahlili Örnekleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 173-196.
- Karaörs, M. (1989). Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’nin Cümlelerinin Tahlili ve Cümle Çeşitlerinden Örnek Tahliller. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 447-467.

- Karaörs, M. (1990). Türk Dil Bilgisi Cümle Tahlili Örnekleri III. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 509-529.
- Knecht, L. (1979). The Role of the Genitive Suffix in Relative Clauses in Turkish: A Reply to Dede. *Berkeley Linguistic Society*, 5, 180-197.
- Koç, S. (1979). Türkçede Tümcelerin Adlaştırılmasına Dönüştürümlü-Üretken Yaklaşım. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 26-27, 173-180.
- Kordabayev, T. R. (1964). *Tarihi Sintaksis Meseleleri (Tarihi Sentaks Meseleleri)*, Almatı.
- Korkmaz, Z. (1996). Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar. *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi*, 535, 3-18.
- Korkmaz, Z. (1997). Batı Dilleri ve Türk Dili Grameri Üzerindeki Etkileri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 45, 49-54.
- Kornfilt, J. (1997). On the Syntax and Morphology of Relative Clauses in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları*, 24-51.
- Kuhn, T. S. (1964). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kural, M. (1994). Yantümcelerde Çekim Ekleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 5, 80-111.
- Kültürel, Z. (2018). *Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi*. Konya: Palet Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1955). Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 59-71.
- Oturakçı-Orbay, N. (2020). *Türkiye Türkçesinde Bağlaç İşlevli Birimler*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Ozil, Ş. (1994). Temel Tümcelerde ve Ortaçlı Yapılarda Kip Anlatımı. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 5, 112-127.
- Özel, S. (2018). *Türkiye Türkçesi Temel Dil Bilgisi*. Ankara, Dil Derneği Yayınları.
- Özkan, F., & Bağdagül, M. (2004). Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi. *Bilig*, 30, 95-139.
- Özkan, M., & Sevinçli, V. (2019). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemeli)*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özkan, A., Toker, M., & Aşçı, U. D. (2016). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, Konya: Palet Yayınları.
- Özsoy, A. S. (1994). Türkçede Ortaç Yapısı. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 5, 21-30.
- Özsoy, A. S., & Taylan, E. E. (1998). Türkçenin Neden Gösteren İlgeç Yan Tümceleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 116-125.
- Savran, H. (1999). Birleşik Cümle Üzerine. *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi*, 568, 325-330.
- Sebzecioglu, T. (2004). *Türkiye Türkçesinde Eylemsilerle Kurulan Tümcelerin Yapısı*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi.
- Tosun, İ., & Koç, A. (2014). Yapı Bakımından Tümce Türleri ve Yan Tümce. *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (9), 969-990.
- Turan, Z. (1999). Cümlelerin Yapısı ile İlişkilendirilen “Basit” ve “Birleşik” Kavramları Üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 8, 299-311.
- Underhill, R. (1982). Turkish Participles. *Linguistic Inquiry*, 3 (1), 87-99.
- Üstünova, K. (2002). *Türkçede Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri*. Bursa.
- Zülfikar, H. (1995). “Girişik Cümle” Sorunu. *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi*, 522, 643-648.

